

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

УДК 378.011.3 – 051:[37.018 – 056.3] (045)

Марія Андрєєва, кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки,
Комунального закладу “Харківська гуманітарно-педагогічна академія”
Харківської обласної ради

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

У статті розглянуто і проаналізовано методологічні основи до підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи в інклюзивному освітньому просторі. Охарактеризовано особливості “інклюзивного освітнього простору” і визначено його види. Проведено аналіз праць вітчизняних дослідників присвячених трактуванню цього поняття і охарактеризовано основні підходи до проблеми підготовки фахівців покликаних працювати в сфері інклюзивної освіти. Визначено специфіку розмежування функціональних обов’язків соціальних педагогів і соціальних працівників в інклюзивному освітньому просторі.

Ключові слова: інклюзивний освітній простір, інклюзія, інтеграція, соціальний працівник, соціальний педагог.

Лит. 7.

Марія Андрєєва, кандидат педагогических наук, доцент,
профессор кафедры социальной работы и социальной педагогики,
Коммунального учреждения “Харьковская гуманитарно-педагогическая академия”
Харьковского областного совета

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ К РАБОТЕ В ИНКЛЮЗИВНОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

В статье рассмотрены и проанализированы методологические основы к подготовке будущих специалистов социальной сферы к работе в инклюзивном образовательном пространстве. Охарактеризованы особенности “инклюзивного образовательного пространства” и определены его виды. Проведен анализ работ отечественных исследователей посвященных трактовке этого понятия и охарактеризованы основные подходы к проблеме подготовки специалистов призванных работать в сфере инклюзивного образования. Определена специфика разграничения функциональных обязанностей социальных педагогов и социальных работников в инклюзивном образовательном пространстве.

Ключевые слова: инклюзивное образовательное пространство, инклюзия, интеграция, социальный работник, социальный педагог.

Mariya Andreyeva, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Professor of the Social Work and Social Pedagogy Department, Municipal Establishment
“Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy”
Kharkiv regional council

THE METHODOLOGICAL APPROACHES OF THE PREPARATION OF FUTURE SPECIALISTS OF SOCIAL SPHERE FOR WORK IN THE INCLUSIVE EDUCATIONAL SPACE

In the article, the methodological approaches to the preparation of future specialists of social sphere for work in the inclusive educational space have been considered and analysed. The features of “inclusive educational space” and its types have been determined. Revealing the peculiarities of the training of future social workers and social teachers in the context of developing of inclusive society, the existing regulatory framework has been covered. The author paid attention both on the Ukrainian legislation and the world. It has been determined that the development of inclusive educational space as the part of inclusive society involves dual social support for children and the youth with special needs. On the one hand, a social teacher provides social education in the school environment. On the other hand, a social worker provides support and help in the external environment.

The analysis of the researches of native scientists whose works are devoted to the interpretation of this concept has been carried out. The main approaches to the problem of preparation of specialists dedicated to work in the field of inclusive education have been described. It has been determined that the main feature of the

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

work of a specialist in the social sphere with children and the youth with special needs is the creation of such social and pedagogical conditions which are going to stimulate the development of self-management, achievement of the personality's aims, implementation of various types of behaviour, flexible adaptation. The specifics of distinguishing of functional duties of social teachers and social workers in the inclusive educational space has been determined. The integrated changes in the list of educational disciplines of professional direction, and the list of topics recommended to enrich the existing educational disciplines have been suggested. In addition, the list of changes, which are introduced to the classroom outside work, has been determined. It has been noted that in the context of the development of the inclusive educational space, the traditional functions of a social worker and a social teacher acquire a new meaning, and therefore the thorough preparation of the future specialist for this kind of work activities becomes especially important from the first year and in all kinds of educational activities.

Keywords: *inclusive educational space, inclusion, integration, a social worker, a social teacher.*

Постановка проблеми. У сучасних пошуках українських вчених відбувається активізація наукових досліджень у напрямі оновлення концепції підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери оскільки виникає нагальна потреба в опануванні ними новими функціями в умовах інклюзивного освітнього простору. Працівник соціальної і соціально-педагогічної сфери стає сьогодні одним із важливих суб'єктів, багатостороннього впливу, покликаним виконувати широкі функції в суспільстві, зокрема, забезпечувати успішну інтеграцію дітей і молоді з особливими потребами до соціуму.

Розбудова інклюзивного освітнього простору, як частини інклюзивного суспільства, передбачає подвійний соціальний супровід дітей та молоді з особливими потребами, з одного боку в шкільному середовищі соціальне виховання здійснює соціальний педагог, а з іншого соціальний працівник забезпечує супровід і підтримку у зовнішньому середовищі.

Впровадження в освітню практику інклюзії визначило низку питань, які набули гострої актуальності та потребують вирішення у межах соціально-педагогічної науки й одне з найгостріших – обґрунтування провідного значення роботи фахівця соціальної сфери як основного суб'єкта розбудови інклюзивного освітнього і соціального простору та обґрунтування методологічних основ його підготовки.

Аналіз основних досліджень та публікацій. На теперішній час у монографіях, дисертаціях та інших наукових працях висвітлено теоретичні концепції та охарактеризовано специфіку організації соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю з обмеженими можливостями (І. Іванова, В. Ляшенко, А. Колупаєва, О. Молчан, О. Рассказова, В. Тесленко, М. Чайковський); особливості підготовки вчителів до роботи в інклюзивній освіті (К. Волкова, О. Кучерук); технології соціально-педагогічної роботи з різними категоріями клієнтів (О. Безпалько, І. Зверева,

А. Капська, Г. Лактіонова, Л. Міщик, С. Савченко, С. Харченко); вивчено основи середовищного підходу у визначенні сутності інклюзивного освітнього та соціального простору (І. Актанов, Л. Проніна, А. Цимбалару, М. Чайковсткий, І. Чепуришкін, М. Якушкіна ті ін.); досліджено проблеми підготовки майбутніх соціальних працівників (О. Біла, І. Бондарчук, О. Василенко, С. Грищенко, Д. Данко, Т. Костева, І. Мельничук).

Однак не зважаючи на ґрунтовне дослідження різних аспектів визначеної проблеми, немає наукових доробків присвячених саме визначенню методологічних підходів підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи в інклюзивному освітньому просторі.

Виклад основного матеріалу. Розкриваючи методологічні основи підготовки майбутніх соціальних працівників у контексті розбудови інклюзивного освітнього простору необхідно висвітлити існуючу нормативну базу з питання запровадження інклюзії в Україні. Необхідність надання дітям з обмеженими можливостями рівних прав в одержанні освіти та соціальній адаптації в суспільстві знаходить підтвердження в таких документах міжнародного стандарту, як “Конвенція ООН про права дитини”, “Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей”. Відповідні документи, у яких визначена пріоритетність інтересів дітей (у тому числі й дітей з обмеженими можливостями розвитку), прийняті в Україні: Конституція України, Національна програма “Діти України”, Закон України “Про освіту”, Концепція виховання дітей та молоді в національній системі освіти тощо. Процес приєднання України до світового досвіду реабілітації та соціальної адаптації дітей з обмеженими можливостями розвитку триває. Отже, Україна як суверенна держава взяла на себе конкретні зобов'язання щодо реалізації на практиці конституційних прав дітей цієї категорії.

Для розуміння методологічних основ підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи в інклюзивному освітньому просторі велике значення має з'ясування відповідного

термінологічного поля. Існують різні підходи до визначення поняття “інклюзії”, зокрема, у дослідженнях О. Рассказової інклюзія розуміється як суспільна ідеологія, державна політика, реальні процеси, які в сукупності створюють у суспільстві можливість усім дітям брати участь в усіх соціальних програмах, діях, ініціативах. Інклюзивну освіту авторка розуміє як систему освітніх послуг, що ґрунтуються на принципі забезпечення права дітей на освіту та права навчатися зі місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами умовах загальноосвітнього навчального закладу. Одним із головних завдань інклюзії є відгук на широкий спектр освітніх потреб дітей у шкільному середовищі та поза його межами [4].

Відзначимо, що неможна ґрунтовно дослідити методологічні питання підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери, не розкривши існуючі в світовій і вітчизняній практиці варіанти розбудови інклюзивного суспільства, так визначають: повна інтеграція передбачає навчання осіб з особливими потребами в масових закладах як рівноцінних з однолітками із нормативним рівнем здоров'я за місцем навчання та місцем проживання; у межах комбінованої форми інтеграції діти і молодь з близькими до норми рівнем психофізичного та мовленнєвого розвитку навчаються разом з здоровими однолітками, у процесі навчання одержують допомогу вчителя-дефектолога; часткова інтеграція, варіант коли діти і молодь з особливими потребами, які не спроможні нарівні зі здоровими однолітками оволодіти освітнім стандартом, навчаються в спеціальному класі і відвідують тільки окремі загальноосвітні заходи у масових закладах; тимчасова інтеграція забезпечує періодичне об'єднання зі здоровими дітьми для проведення спільних заходів.

Також на практиці існує зворотна інтеграція, яка передбачає відвідування дітьми з нормативним рівнем здоров'я спеціальної школи, і спонтанна (неконтрольована) інтеграція, коли до освітнього процесу залучаються діти з особливими потребами без надання їм додаткової спеціальної підтримки [6].

У науці існує думка, що форми інтеграції залежать від рівня розвитку осіб з інвалідністю, однак ми вважаємо, що для системи освіти, ця думка є лише частково правильною. Сучасний освітній заклад є осередком соціального виховання і тому інтеграція осіб з особливими потребами в більшій мірі залежить від можливостей суспільства створити відповідні

умови. Розбудова інклюзивного суспільства здійснюється через велику кількість різноманітних соціальних інституцій, і масова школа є одним із найбільш впливових. Зважаючи на це, важливою є підготовка висококваліфікованих соціальних працівників і соціальних педагогів, здатних до ефективної діяльності в нових для себе і суспільства умовах.

Відзначимо, що поняття “інклюзивний освітній простір” уперше згадується в меморандумі Міжнародної конференції “Освітня політика у напрямку інклюзивної освіти: міжнародний досвід і українські перспективи” (13 – 14 квітня 2006 року, м. Київ) як можливий наслідок прийняття філософії інклюзивної освіти на рівні державної політики і закріплення її в законодавчих і нормативно-правових актах; розробки концепції і державної програми розвитку інклюзивної освіти; реорганізації всієї системи освіти в інклюзивну, починаючи з дошкільної і закінчуючи професійно-технічною і вищою освітою [7]. Подальшого розвитку в нашій державі це поняття отримало у новому Законі України “Про освіту”, де зазначається що “...засадами державної політики у сфері освіти та принципами освітньої діяльності є забезпечення рівного доступу до освіти без дискримінації за будь-якими ознаками, у тому числі за ознакою інвалідності, а також розвиток інклюзивного освітнього середовища, у тому числі у закладах освіти, найбільш доступних і наближених до місця проживання осіб з особливими освітніми потребами...”.

Спираючись на аналіз наукових праць дослідників (А. Колупасєва, О. Рассказової, М. Чайковський) ми визначаємо “інклюзивний освітній простір” як сукупність зовнішніх та внутрішніх умов, факторів, об'єктів інфраструктури, що забезпечують набуття учнями з особливими потребами соціальності через максимально можливе їх включення до усіх ланок педагогічного процесу, вільне перебування у шкільному просторі, максимальний розвиток їх здібностей, стимулювання компенсаторних можливостей організму, набуття повноцінного соціального досвіду як основи вибору успішних життєвих стратегій.

Для повної характеристики інклюзивного освітнього простору важливою є думка О. Рассказової про внутрішній та зовнішній його структурні елементи навчального закладу, що об'єднані спільною метою – надання освіти всім учням, створення перспектив повноцінного соціального життя. Специфіка внутрішнього компонента інклюзивного середовища в контексті соціально-педагогічної роботи полягає у його

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

спрямованості на організацію навчально-виховного процесу, що задовольняє освітні потреби всіх дітей; розробку системи надання спеціальних освітніх і фахових послуг для дітей з особливими освітніми потребами; створення позитивного клімату в шкільному середовищі. Зовнішній компонент інклюзивного освітнього середовища спрямований на створення можливостей для застосування набутих у школі знань, умінь та навичок, досвіду емоційно-чуттєвого ставлення до світу та творчої діяльності у реальному житті в активній просоціалній діяльності. Дослідниця відзначає, що соціально-педагогічна робота в інклюзивному освітньому середовищі виступає посередницькою діяльністю між учнем з особливими потребами і різноманітними структурами й установами, вчителями і вихователями, батьками та іншими спеціалістами, які залучаються до вирішення виховних та навчальних проблем учня (тренери, керівники гуртків тощо) [4]. Виходячи з вищесказаного, важливо розуміти, що інклюзивне освітнє середовище навчального закладу може бути розглянуте як специфічне середовище, в якому створено умови для навчання і всебічного розвитку учнів з особливими потребами.

До переваг інклюзивного освітнього простору віднесено: реалізацію демократичних основ сучасного державного ладу (право вибору змісту, форми отримання освіти, закладу освіти, освітнього маршруту); фізичну і психологічну безбар'єрність; полісуб'єктність освітнього простору; доступність ресурсів; заборону дискримінаційних проявів і соціальних стереотипів; наявність реальних умов соціалізації; розширення сфери комунікації; появу нових векторів професійного розвитку педагогів; згуртованість батьківського співтовариства; формування співтовариства і соціального партнерства; реалізацію сімейно-орієнтованого підходу; забезпечення істинної індивідуалізації освітнього процесу; розширення можливостей професійної орієнтації і працевлаштування; забезпечення можливостей формування морально-духовних якостей і соціального інтелекту всіх дітей; зміну освітньої ситуації в регіоні [5].

Однією з особливостей освітнього процесу в класах, де навчаються учні з особливими потребами, є створення груп, в яких об'єднують учнів з різними здібностями, інтересами, яким комфортно працюється разом. За такої організації навчання створюються умови для співпраці вчителя, асистента, декількох вчителів ("паралельне викладання"), залучення до процесу логопеда, психолога, батьків [2].

Інклюзивний освітній простір передбачає низку особливих умов, які створюють відповідні фахівці з соціального виховання. У розбудові інклюзивного освітнього простору в сучасній Україні на лідерські позиції виходять фахівці соціальної сфери, зокрема, соціальні педагоги. У 2014 році згідно із затвердженням в Міністерстві освіти і науки "Переліком напрямів, за якими здійснювалася підготовка фахівців у вищих навчальних закладах", соціальний педагог і соціальний працівник були штучно об'єднані, однак, саме для інклюзивного освітнього середовища ЗОШ особливо важливими є фахівці здатні до соціального виховання дітей, здійснення їх підтримки і корекції. Тож при підготовці такого фахівця важливо враховувати саме специфіку інклюзивного освітнього простору.

У спеціальній літературі підкреслюється, що особливість роботи соціального педагога з дітьми та молоддю, які мають обмежені можливості, полягає у створенні таких соціально-педагогічних умов, які сприятимуть розвитку самокерування, досягненню індивідом своїх цілей, реалізації різних типів поведінки, гнучкій адаптації. Треба створювати атмосферу безпеки, захистити дитину від зовнішнього оцінювання, її порівняння зі здоровими однолітками. Причому соціальний педагог не вирішує за дитину її проблеми, а допомагає особистості визначити власну позицію, сформувати незалежність від несприятливого зовнішнього впливу, навчитися спиратися на власний потенціал, самоактуалізуватися при подоланні перешкод [1].

У майбутній діяльності соціальним педагогам варто пам'ятати, що вони, як фахівці, виступають посередниками між молоддю людиною і соціальним середовищем, і вони мають використовувати не тільки свій власний потенціал, а й можливості інших фахівців, різних соціальних інститутів задля створення позитивних умов у шкільному і соціальному середовищі. Основна мета професійної діяльності соціального працівника і соціального педагога ґрунтується на реалізації цілей соціальної роботи – піклування про добробут, розкриття можливостей і здібностей особистості, сім'ї, суспільства до успішного соціального функціонування [3].

Цінною для обґрунтування методологічних основ підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери є ідея О. Рассказової щодо необхідності спрямування соціально-педагогічної роботи у навчальних закладах на розвиток соціальності дітей та молоді у відкритому інклюзивному освітньому середовищі, що розглядається

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

дослідницею як сукупність зовнішніх і внутрішніх умов, чинників, об'єктів інфраструктури, визначальним серед яких є соціальне виховання, що забезпечує досягнення особами з особливими потребами високого рівня соціальності завдяки максимально можливому їх включенню до усіх ланок педагогічного процесу, залученню на паритетних засадах до повсякденного життя та вільного перебування в освітньому просторі [4, 6].

Підкреслимо, що інклюзивні заклади освіти багато в чому змінюють і роль усіх фахівців, однак роль фахівця соціальної сфери неможливо переоцінити, оскільки він здійснює багато специфічних функцій (діагностична, організаційна, прогностична, попереджувально-профілактична, інформаційна, комунікативна, активізаційна, охоронно-захисна, посередницька, корекційно-реабілітаційна тощо), які набувають нового змісту в інклюзивному освітньому просторі і готувати до цього майбутніх спеціалістів необхідно з перших курсів навчання. Цикл дисциплін професійної підготовки пропонуємо доповнити предметами “Основи інклюзивної освіти”, “Соціально-педагогічні технології роботи в інклюзивній школі” й “Інклюзивна освіта в зарубіжних країнах”. У перелік вибіркового дисциплін пропонуємо додати “Основи тифло-, сурдо-, і олігофренопедагогіки”, “Практикум з соціальної адаптації особистості в інклюзивному соціальному просторі”.

Також важливими є зміни у виховній роботі ВНЗ і загальна проінклюзивна діяльність усього педагогічного колективу із формування у майбутніх фахівців інклюзивної компетентності – обумовленої інтегрованої системи дій, що дозволяє здійснювати професійні функції в процесі інклюзивної освіти. Зазначені завдання можуть реалізуватися в освітньому процесі ВНЗ через стратегію командного співробітництва, що у цьому випадку може здійснюватися через:

- залучення студентів – майбутніх соціальних працівників – до створення спільних творчих продуктів разом із громадськими організаціями, батьківськими спільнотами, дітьми та молоддю з особливими потребами: фото- і відеосюжетів, публікацій, виставок робіт, виробів присвячених інклюзії і розбудові суспільства рівних можливостей;

- залучення студентів до розробки нових технологій спрямованих на посилення міжособистісних контактів суб'єктів та об'єктів освітнього процесу інклюзивного навчального закладу;

- застосування комунікативно-тренінгових засобів, ділових та рольових ігор;

- збагачення освітнього процесу ВНЗ спільними із громадськими організаціями дітей з інвалідністю творчими заходами;

- використання потенціалу спільних дозвіллевих форм діяльності;

- організація волонтерської діяльності;

- розробку технологій, методів, прийомів супроводу інклюзивної практики завдяки залученню позабюджетних коштів (участь у грантовій підтримці).

Висновки. У цілому, у результаті проведеного наукового пошуку, ми визначаємо три основні методологічні підходи підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи в інклюзивному освітньому просторі:

- перша – полягає у визнанні провідної ролі роботи та професійній підготовці фахівців соціальної сфери такої категорії як “інклюзивний освітній простір”, як сукупність зовнішніх та внутрішніх умов, факторів, об'єктів інфраструктури, що забезпечують набуття учнями з особливими потребами соціальності через максимально можливе їх включення до усіх ланок педагогічного процесу, вільне перебування у шкільному просторі, максимальний розвиток їх здібностей, стимулювання компенсаторних можливостей організму, набуття повноцінного соціального досвіду як основи вибору успішних життєвих стратегій;

- другий підхід полягає у визначенні і розмежуванні обов'язків різних фахівців соціальної сфери – соціальних педагогів і соціальних працівників – покликаних забезпечувати успішну інтеграцію осіб з різним рівнем здоров'я до інклюзивного освітнього простору (соціальний педагог забезпечує соціальне виховання особистості в освітньому процесі, а соціальний працівник забезпечує успішну взаємодію з соціальними інституціями зовні);

- згідно з третім підходом, ми визначаємо, що в контексті розбудови інклюзивного освітнього середовища традиційні професійні функції соціального працівника і соціального педагога, набувають нового змісту, і тому особливо важливим стає ґрунтовна підготовка майбутнього фахівця до цієї роботи починаючи з першого курсу і в усіх видах освітньої діяльності (аудиторній і позааудиторній), оскільки навчаючись не тільки “бути фахівцем соціальної сфери” але й розвиваючи власну інклюзивну компетентність, майбутні професіонали отримують можливість реалізувати свій творчий потенціал в інклюзивному освітньому просторі. Специфічною для підготовки соціальних працівників до роботи

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

в інклюзивному освітньому просторі є потреба у розробці технологій роботи з дітьми із захворюваннями різних нозологій, а також досвід організації спільної дозвілєвої діяльності дітей із різним рівнем здоров'я.

ЛІТЕРАТУРА

1. Діти з особливими потребами в школі: психолого-педагогічний супровід / О. М. Романова, Л. П. Засенко, О. П. Кириліна та ін. – К.: Шк.світ, 2011. – 128 с., С. 49 – 50.

2. Колупаєва А. А. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі: [навчально-методичний посібник] / А. А. Колупаєва, С. В. Данілавічуте, С. В. Литовченко. – К.: Видавнича група "АСК", 2012. – 182 с.

3. Мельничук І. М. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій [монографія]. – Тернопіль: Економічна думка, 2010. – 326 с.

4. Рассказова О. І. Розвиток соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти: теорія та технологія: монографія / О. І. Рассказова. – Харків: ФОП Шейніна О. В., 2012. – 468 с.

5. Симаєва И. Н. Инклюзивное образовательное пространство SWOT-анализ / И. Н. Симаєва, В. В. Хитрюк // Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. – 2014. – Вып. 5. – С. 31 – 39.

6. Стандарти соціальних послуг: [збірка проектів документів] / під ред. Л. Л. Сідельнік. – К.: Український фонд соціальних інвестицій, 2007. – 175 с; С. 27 – 28

7. Чайковський М. Є. Соціально-педагогічна робота з молоддю з особливими потребами в інклюзивному освітньому просторі: [монографія] / М. Є. Чайковський. – К.: Університет "Україна", 2015. – 435 с.

REFERENCES

1. Romanova, O. M. & Zasenco, L. P. (2011). *Dity z osoblyvymy potrebamy v shkoli: psykholoho-pedahohichniy suprovid* [Children with special needs at school: psychological and pedagogical support]. Kyiv: Shk.svit, 128 p., pp. 49 – 50. [in Ukrainian].

2. Kolupaieva, A. A. (2012). *Profesiine spivrobitnytstvo v inkluzyvnomu navchalnomu zakladi* [Professional cooperation in an inclusive educational institution: instructional manual]. Kyiv: Vydavnycha hrupa "ASK", p. 182. [in Ukrainian].

3. Melnychuk, I. M. (2010). *Teoriia i praktyka profesiinoy pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv zasobamy interaktyvnykh tekhnolohii* [The theory and practice of training future social workers by means of interactive technologies]. Ternopil: Ekonomichna dumka, p. 326. [in Ukrainian].

4. Rasskazova, O. I. (2012). *Rozvytok sotsialnosti uchniv v umovakh inkluzyvnoy osvity: teoriia ta tekhnolohiia: monohrafiia* [Development of sociality of students in conditions of inclusive education: theory and technology: monograph]. Kharkiv: FOP Sheinina O. V., p. 468. [in Ukrainian].

5. Symaeva, Y. N. (2014). *Ynkluzyvnoe obrazovatelnoe prostranstvo SWOT-analiz* [Inclusive Educational Space SWOT-Analysis]. The Bulletin of the Baltic Immanuel Kant Federal University, vol. 5, pp. 31 – 39. [in Ukrainian].

6. Sidelnik, L. (2007). *Standarty sotsialnykh posluh* [Standards of social services]. Kyiv: Ukrainskyi fond sotsialnykh investysii, p. 175; pp. 27 – 28. [in Ukrainian].

7. Chaikovskiy, M. Ye. (2015). *Sotsialno-pedahohichna robota z moloddu z osoblyvymy potrebamy v inkluzyvnomu osvitnomu prostori* [Social-pedagogical work with young people with special needs in the inclusive educational space]. Kyiv: Universytet "Ukraina", p. 435. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 23.11.2017



"Мистецтво навчання є мистецтво пробуджувати в юних душах допитливість і потім задовольняти її".

Анатоль Франс
французький прозаїк

"Крапля довбає камінь не силою, а частим падінням, так людина стає вченою не силою, а частим читанням".

Овідій
останній з поетів "золотої доби" римської літератури

